

میزان مطابقت دایره‌المعارف‌های فارسی کودکان و نوجوانان منتشر شده بین سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۹۰ با معیارهای ارزیابی کتب مرجع

سکینه فلسفین

کارشناس ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی و کارشناس واحد خواهران کتابخانه دانشگاه قم
Fsokaineh@yahoo.com

یعقوب نوروزی

دانشیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه قم
ynorouzi@gmail.com

مهدی محمدی (نویسنده مسئول)

استادیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه قم
mahdi.mohammadi203@gmail.com
تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۰۹/۳۰؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۱۲/۲۷

چکیده

هدف: پژوهش حاضر با هدف ارزیابی دایره‌المعارف‌های فارسی کودکان و نوجوانان، منتشر شده بین سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ صورت گرفته است تا میزان مطابقت آن‌ها با معیارهای ارزیابی کتاب‌های مرجع را معین کند.

روش: پژوهش حاضر از نوع کاربردی است که با روش ارزیابانه انجام شده است. جامعه آماری پژوهش را ۱۵۰ دایره‌المعارف تشکیل دادند که از پایگاه خانه کتاب ایران انتخاب شدند و با استفاده از سیاهه‌وارسی محقق ساخته مورد ارزیابی قرار گرفتند.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان داد که از ۱۵۰ دایره‌المعارف بررسی شده، ۴۵ اثر (۳۰ درصد) عمومی و ۱۰۵ اثر (۷۰ درصد) تخصصی بودند. بیشترین آثار (۳۴ عنوان) در سال ۱۳۸۸ منتشر شده بود. بررسی دایره شمول آثار نیز نشان داد که ۷۱٫۵ درصد آنها تخصصی و ۲۸٫۵ درصد عمومی بودند. با بررسی ۱۲ مؤلفه طرح شده در دامنه و محدوده مشخص شد که بیش از نیمی از آثار ترجمه‌ای، هدف از تدوین و انتشار را ذکر نکرده‌اند و بیش از ۶۰ درصد آثار منتشره فاقد نمایه بودند. نداشتن راهنمای استفاده از اثر نیز در ۶۳٫۶ درصد آثار تألیفی-ترجمه‌ای و ۹۷ درصد آثار ترجمه‌ای کاملاً مشهود بود. مقایسه کیفیت آثار نشان داد که دایره‌المعارف‌های تألیفی در مقایسه با ترجمه‌ای و تألیفی-ترجمه‌ای از کیفیت بهتری برخوردار بودند.

اصالت/ارزش: چارچوب حاصل از پژوهش حاضر می‌تواند در تدوین و ارزیابی دایره‌المعارف‌ها که جزو کتاب‌های مرجع شناخته می‌شوند به کتابداران مرجع کمک کند و راهنمای نویسندگان، محققان، منتقدان و مخاطبان آن‌ها باشد و فعالیت‌های علمی مربوط را هدفمند و یکدست نماید.

کلیدواژه‌ها: منابع مرجع، کودک و نوجوان، دایره‌المعارف‌ها، معیارهای ارزیابی، سیاهه واریسی، ارزیابی مرجع.

مقدمه

کتاب‌ها را با توجه به ساختار، سطوح اطلاعاتی و نوع اطلاعات ارائه‌شده در آن‌ها، به دو دسته مرجع و غیرمرجع تقسیم می‌کنند. هدف منابع مرجع، برآورده ساختن نیازهای اطلاعاتی موردی و ضروری مراجعان است که ممکن است در سایر منابع و کتاب‌ها به صورت منظم و دسته‌بندی‌شده ارائه نشده باشد. منابع مرجع از ابزارهای مهم آموزشی و پژوهشی نیز به حساب می‌آیند. در این میان، منابع مرجع چاپی با وجود گسترش روزافزون منابع الکترونیکی، نقش خود را همچنان حفظ کرده و به نیازهای اطلاعاتی اقشار مختلف پاسخ می‌دهند (فرش‌باشی آستانه و فتاحی، ۱۳۸۷).

همان‌گونه که حری (۱۳۷۲) می‌گوید، ساختار کتاب‌های مرجع مانند محتوای آن‌ها از اهمیت خاصی برخوردار است. به عبارت دیگر، «رسالت این دسته از کتاب‌ها تنها با سازماندهی و دسترس‌پذیر کردن اطلاعات و دانش پایان نمی‌یابد، بلکه شیوه ارائه اطلاعات نیز در این گونه آثار بسیار مهم است. به بیان دیگر، انتشار یک اثر مرجع صرفاً کافی نیست بلکه کارآیی آن زمانی بیشتر خواهد بود که بتوان به راحتی به اطلاعات آن دسترسی پیدا کرد» (فرش‌باشی و عبدی، ۱۳۸۸).

کودکان به‌عنوان قشر عظیمی از افراد جامعه، برای تأمین نیازهای اطلاعاتی خود به کتاب‌های مرجع گوناگون از جمله دایره‌المعارف‌ها نیازمندند (حجازی، ۱۳۷۹). این آثار اطلاعات مورد نیاز خواننده را بی‌واسطه در اختیار آنان قرار می‌دهند. فکر تألیف دایره‌المعارف برای خوانندگان کودک و نوجوان فکر تازه‌ای نیست و انتشار این گونه آثار از پیشینه طولانی برخوردار است اما با این حال، در ایران سابقه چندانی ندارد. نخستین گام در این راه، با ترجمه فرهنگنامه طلایی برتا موریس پارکر^۱ در ۱۷ جلد و افزودن یک جلد ویژه ایران آغاز شد. اما این اثر به دلیل ترجمه‌ای بودن و فقدان هویت ایرانی، نتوانست پاسخگوی نیاز کودک و نوجوان ایرانی باشد و بدین دلیل، نویسندگان به فکر تولید اثری تألیفی افتادند. فعالیت‌های مربوط به تألیف و تدوین فرهنگنامه در ایران از سال ۱۳۵۸ آغاز شد و تاکنون نیز ادامه دارد. البته در این فاصله تعدادی کتاب به صورت معلومات عمومی به شکل‌های گوناگون اعم از ترجمه، ترجمه و اقتباس، ترجمه-تألیف و... انتشار

1 . Bertha Morris Parker

یافته است که در اغلب آن‌ها اصول و معیارهای دایره‌المعارف‌نویسی، به‌ویژه معیارهای خاص دایره‌المعارف کودکان رعایت نشده است.

انوشه (۱۳۷۵، ص ۱۰۶) معتقد است که «هر مقاله‌ای که در دانشنامه می‌آید باید «خیر الکلام»^۱ باشد؛ بنابراین، دانش‌نامه جای ستایش یا نکوهش نیست، بلکه وظیفه دانش‌نامه اطلاع‌رسانی است. از دست دادن فلان مدخل یا پرگویی درباره مدخلی خاص به دانش‌نامه آسیب می‌رساند و آن را از چشم خوانندگان می‌اندازد».

از این رو می‌توان گفت تدوین دایره‌المعارف کودک و نوجوان علاوه بر کار فنی و تخصصی، کاری هنرمندانه است که باید بر اساس معیارهای ارزیابی خاصی تنظیم شود. با این حال، دایره‌المعارف‌های کودک و نوجوان موجود، به‌جز پژوهش برغانی (۱۳۸۴) که کتب مرجع کودک و نوجوان را تا آخر سال ۸۳ بررسی کرده، با معیارهای ارزیابی دایره‌المعارف‌های کودک و نوجوان مطالعه نشده‌اند. بنابراین، پژوهش حاضر درصدد است تا مشخص کند که وضعیت دایره‌المعارف‌های منتشر شده برای کودکان و نوجوانان از حیث مطابقت با معیارهای ارزیابی کتاب‌های مرجع در چه وضعیتی هستند؟ سعی خواهد شد ضمن بررسی وضعیت آثار منتشر شده، الگویی نیز برای تهیه‌کنندگان و ناشران ارائه گردد.

پس از بررسی‌های به عمل آمده در پایگاه‌های اطلاعاتی و منابع مختلف، مشخص شد که در زمینه بررسی وضعیت آثار مرجع منتشره برای کودکان و نوجوانان فقط یک تحقیق صورت گرفته، اما در زمینه ارزیابی منابع مرجع به‌طور کلی، آثار متعددی منتشر شده است. برای مثال، سلیمانی و پریخ (۱۳۸۲) در یک پژوهش پیمایشی به‌منظور ارزیابی کتاب‌های مرجع چاپی و تخصصی کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد از نظر روزآمدی، اعتبار، جامعیت و تعادل موضوعی با به‌کارگیری روش کتاب‌سنجی، دریافتند که ۹۱ درصد از منابع مرجع تخصصی فارسی و ۸۵/۲۳ درصد از منابع مرجع تخصصی لاتین موجود در کتابخانه‌ها روزآمد بودند و ۳۰ درصد از منابع مرجع تخصصی لاتین این کتابخانه‌ها در راهنمای والفورد^۲ معرفی شده بودند. همچنین، از نظر موضوعی بین منابع مرجع تخصصی فارسی انتشاریافته در ایران و منابع مرجع تخصصی فارسی موجود در کتابخانه‌ها و حوزه‌های موضوعی مورد توجه این دانشگاه تعادل نسبی وجود داشت.

۱. خیر الکلام ما قلّ و دلّ (نهج البلاغه)

۲. Walford Directory

برغانی (۱۳۸۴) به‌منظور ارزیابی کتاب‌های مرجع فارسی کودکان و نوجوانان ده تا شانزده ساله در پنجاه سال اخیر ایران، به‌منظور نشان دادن فضاهای خالی و کمبودهای موجود، با ارزیابی ۸۲ اثر منتشره با استفاده از روش تحلیل محتوا دریافت که حدود ۵ درصد از آثار منتشره مطابق با ملاک‌ها و معیارهای کتاب‌های مرجع کودکان و نوجوانان منتشر شده‌اند. فتاحی و آستانه (۱۳۸۷) نیز به بررسی منابع مرجع چاپی فارسی منتشر شده در چهار حوزه موضوعی مختلف بین سال‌های ۱۳۷۴ تا ۱۳۸۳ پرداختند. یافته‌های آنان نشان داد که معیارهای ظاهری مانند صفحه‌آرایی و نوع حروف به‌طور مناسب رعایت شده است، اما معیارهایی که در زودبایی اطلاعات نقش مهمی دارد، مانند نمایه‌های پایانی، به شکل مطلوب رعایت نشده است. آستانه و عبدی (۱۳۸۸) در مطالعه خود تأکید کردند که در انتشار کتاب‌های مرجع کودک و نوجوان باید به ساختار آن‌ها توجه ویژه‌ای مبذول گردد. رولف^۱ (۱۹۸۲) در ارزیابی پنجاه فرهنگ انگلیسی معرفی شده در راهنمای شیپی^۲، با بررسی چهار عامل «شکل ظاهری»، «دامنه»، «نوع کاربرد واژگان» و «جنبه‌های خاص» به این نتیجه رسید که در بیش از ۵۰ درصد آثار، مؤلفه‌های مورد بررسی رعایت شده بودند. جمع‌بندی پیشینه‌ها حاکی از آن است که هنوز محققان بررسی آثار مرجع کودکان و نوجوانان را جدی نگرفته و به انجام پژوهش‌های ویژه آن نپرداخته‌اند. جستجوهای متعدد در پایگاه‌های معتبر از جمله ساینس دایرکت، امرالد، اریک و... به ارزیابی پژوهش‌های مرتبطی که در سال‌های اخیر صورت گرفته باشد منتهی نشد. اکثر پژوهش‌های داخلی نیز به ارزیابی منابع مرجع بزرگسالان پرداخته‌اند. در تنها پژوهش صورت گرفته توسط برغانی (۱۳۸۴)، محقق به بررسی ۸۲ اثر مرجع منتشر شده از انواع مختلف (فرهنگ، دایره‌المعارف، راهنما و...) پرداخته است. در حالی که معیارهای متفاوت ارزیابی گونه‌های مختلف کتاب‌های مرجع کودکان و نوجوانان ایجاب می‌کند که هر کدام از آثار اعم از واژه‌نامه‌ها، سرگذشت‌نامه‌ها و... در پژوهش مستقلی مورد ارزیابی قرار گیرند. با نظر داشت موارد فوق، پژوهش حاضر قصد دارد به پرسش‌های زیر پاسخ دهد:

۱. وضعیت دایره‌المعارف‌های کودک و نوجوان منتشر شده از نظر گستره و شمول در طول سال‌های مورد بررسی چگونه است؟
۲. وضعیت دایره‌المعارف‌های کودک و نوجوان منتشر شده از نظر اعتبار پدیدآورندگان چگونه است؟

1. Rolfe

2. Sheehy

۳. وضعیت دایره‌المعارف‌های کودک و نوجوان منتشر شده از نظر دامنه و محدوده چگونه است؟
۴. وضعیت دایره‌المعارف‌های کودک و نوجوان منتشر شده از نظر وسعت و کیفیت چگونه است؟
۵. وضعیت دایره‌المعارف‌های کودک و نوجوان منتشر شده از نظر ویژگی‌های ظاهری چگونه است؟

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع کاربردی است که با روش ارزیابانه^۱ صورت گرفته است. جامعه آماری پژوهش، ۱۵۰ عنوان دانش‌نامه منتشر شده برای کودکان و نوجوانان بین سال‌های ۱۳۸۵ - ۱۳۹۰ است که از پایگاه خانه کتاب^۲ استخراج شد. جدول ۱ اطلاعات آماری آثار را نشان می‌دهد:

جدول ۱. توزیع فراوانی دایره‌المعارف‌های کودک و نوجوان در طول سال‌های مورد بررسی

سال انتشار	تألیفی		تألیفی-ترجمه		ترجمه‌ای		جمع	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
۱۳۸۵	۱	۳,۱۲۵	۳	۲۷,۲۶	۲۶	۲۴,۳	۳۰	۲۰
۱۳۸۶	۲	۶,۲۵	۱	۹,۱	۱۳	۱۲,۱	۱۶	۱۰,۶۷
۱۳۸۷	۶	۱۸,۷۵	۱	۹,۱	۲۲	۲۰,۶	۲۹	۱۹,۳۳
۱۳۸۸	۱۰	۳۱,۲۵	۱	۹,۱	۲۳	۲۱,۵	۳۴	۲۲,۶۷
۱۳۸۹	۷	۲۱,۸۷۵	۰	۰	۹	۸,۴	۱۶	۱۰,۶۷
۱۳۹۰	۶	۱۸,۷۵	۵	۴۵,۴۴	۱۴	۱۳,۱	۲۵	۱۶,۶۶
کل	۳۲	۱۰۰	۱۱	۱۰۰	۱۰۷	۱۰۰	۱۵۰	۱۰۰

همان‌طور که داده‌های جدول ۱ نشان می‌دهد، در طول سال‌های مورد بررسی ۱۵۰ دایره‌المعارف منتشر شده است که از این تعداد ۱۰۷ عنوان ترجمه‌ای، ۳۲ عنوان تألیفی و ۱۱

1. evaluative research

2. www.ketab.ir

عنوان تألیفی- ترجمه‌ای بودند و در مجموع، در دوره زمانی مورد بررسی، فراوانی آثار ترجمه‌ای نسبت به سایر انواع آثار بیشتر است. بررسی سال‌های مورد ارزیابی نیز نشان می‌دهد که بیشتر آثار (۳۴ عنوان) در سال ۱۳۸۸ منتشر شده‌اند و سال‌های ۱۳۸۵ با ۳۰ عنوان و ۱۳۸۷ با ۲۹ عنوان در مراتب بعدی قرار دارند.

در سیاهه تهیه شده برای ارزیابی آثار (پیوست ۱)، ۴۶ مؤلفه در نظر گرفته شد که تقریباً همه متغیرهای مورد نیاز در ارزیابی دایره‌المعارف را پوشش می‌دادند. برای تعیین روایی محتوایی سیاهه‌وارسی تهیه شده در اختیار جمعی از استادان حوزه کودک و نوجوان قرار گرفت و نظرات اصلاحی آن‌ها اعمال شد. همچنین سیاهه‌وارسی تهیه شده، با شرایط ۲۰ عنوان از آثار مقابله شد و پس از برطرف کردن کاستی‌های احتمالی، سیاهه‌وارسی نهایی گردید. داده‌های بررسی حاضر با نرم‌افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت و یافته‌ها در قالب جداول و نمودارهای آماری ارائه شد. در تجزیه و تحلیل داده‌ها از آمار توصیفی در حد فراوانی و درصد و از آمار تحلیلی در حد آزمون کای اسکور استفاده گردید.

یافته‌ها

پرسش اول پژوهش درباره وضعیت دایره‌المعارف‌های کودک و نوجوان از نظر گستره و شمول در طول سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ بود که جدول ۲ داده‌های آماری مربوطه را نشان می‌دهد:

جدول ۲. توزیع فراوانی دایره‌المعارف‌ها از نظر گستره

ترجمه‌ای		تألیفی-ترجمه		تألیفی		مشخصات معیار
تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	
۹۵	۸۸,۸	۵	۴۵,۵	۱۱	۳۴,۴	مختصر
۱۲	۱۱,۲	۶	۵۴,۵	۲۱	۶۵,۶	مفصل
۱۰۷		۱۱		۳۲		کل دانش‌نامه‌ها

همان‌طور که داده‌های جدول ۲ نشان می‌دهد، بیش از ۸۸ درصد آثار ترجمه‌ای بودند که در قالب دانش‌نامه‌های مختصر منتشر شده‌اند. بخش دوم پرسش، به بررسی دانش‌نامه‌ها از لحاظ شمول (عمومی و اختصاصی) تعلق داشت که جدول ۳ داده‌های آماری مربوطه را نشان می‌دهد:

جدول ۳. معیار شمول در دانش‌نامه‌های کودکان و نوجوانان

شمول	نوع	تألیفی		ترجمه‌ای		تألیفی-ترجمه‌ای		کل
		تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	
عمومی		۱۸	۵۵٫۹	۲۳	۲۳	۰	۰	۴۱
اختصاصی		۱۴	۴۴٫۱	۸۴	۷۷	۱۱	۱۰۰	۱۰۹
کل		۳۲	۱۰۰	۱۰۷	۱۰۰	۱۱	۱۰۰	۱۵۰

همان‌گونه که در جدول ۳ مشاهده می‌شود، اکثر دانش‌نامه‌های کودکان و نوجوانان اختصاصی هستند و به‌صورت آثار تألیفی - ترجمه‌ای منتشر شده‌اند. پرسش دوم پژوهش دربارهٔ وضعیت دایره‌المعارف‌های منتشرشده از نظر اعتبار پدیدآورندگان بود که در آن، سه مؤلفه اعتبار پدیدآورندگان، اعتبار ناشر و روزآمدی آثار بررسی شدند. به‌منظور تطبیق‌دهی زمینه تخصصی پدیدآورندگان با آثار منتشرشده و تعیین تخصص آن‌ها، از پایگاه کتابخانه ملی استفاده شد. در بررسی اعتبار ناشر نیز سوابق انتشاراتی ناشر در زمینه انتشار آثار مرجع عمومی و تخصصی مدنظر قرار گرفت. در معیار روزآمدی اثر، به‌روز بودن مطالب، تصاویر، نقشه‌ها، داده‌های آماری و... معیار قرار گرفت. جدول ۴ یافته‌های این بخش را نشان می‌دهد:

جدول ۴. اعتبار دانش‌نامه‌های کودکان و نوجوانان

مشخصات معیار	تألیفی		ترجمه‌ای		تألیفی-ترجمه‌ای	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
پدیدآور(ان) معتبر	۳۲	۱۰۰	۱۱	۱۰۰	۱۰۵	۹۸٫۱۳
ناشر تخصصی	۱۵	۴۶٫۹	۱۰	۹۱	۸۰	۷۶٫۱۹
اثر روزآمد	۱۲	۳۷٫۵	۰	۰	۱	۰٫۹۳۴
کل دانش‌نامه‌ها	۳۲		۱۱		۱۰۷	

همان‌طور که داده‌های جدول ۴ نشان می‌دهد، تولیدکنندگان آثار از وجود افراد متخصص و به نوعی مطلع در آن حوزه به‌عنوان سرویراستار یا مسئول محتوایی استفاده کرده‌اند و از این حیث، دایره‌المعارف‌ها از وضعیت مناسبی برخوردارند. تخصصی کار کردن ناشران موردی است

که هنوز در کشور ما عملی نشده و یافته‌ها نشان می‌دهد که هنوز بیش از نیمی از آثار تألیفی، توسط ناشرانی چاپ شده‌اند که تجربه قبلی در زمینه نشر آثار مرجع نداشتند. با این حال، آثار ترجمه‌ای بیشتر توسط ناشران تخصصی چاپ شده‌اند تا آثار تألیفی - ترجمه‌ای، به طوری که ۳۰ اثر تألیفی توسط ناشرانی منتشر شده است که در زمینه انتشار آثار مرجع از تخصص کافی برخوردار نبوده‌اند. روزآمد بودن دایره‌المعارف نیز از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. تنها دانش‌نامه‌های تألیفی تا حدودی شاخص روزآمدی را رعایت کرده‌اند و با توجه به داده‌های جدول ۴، آثار ترجمه‌ای از ضعف روزآمدی رنج می‌برند به نظر می‌رسد که دایره‌المعارف نویسی کودک و نوجوان، می‌بایست به سمت تدوین آثار تألیفی بومی حرکت کند.

در پرسش سوم پژوهش وضعیت دایره‌المعارف‌های منتشر شده از نظر دامنه و محدوده بررسی شده است. در این بخش ۱۲ مؤلفه در نظر گرفته شده که جدول ۵ وضعیت هر سه گروه از دایره‌المعارف‌ها را در این خصوص به تفکیک نشان می‌دهد:

جدول ۵. دامنه و محدوده در دانش‌نامه‌های کودکان و نوجوانان

ترجمه‌ای		تألیفی-ترجمه		تألیفی		مشخصات معیار
تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	
۴۳۹	۴۷	۹۰٫۹	۱۰	۱۰۰	۳۲	بیان روشن هدف
۳۰٫۸	۳۳	۵۴٫۵	۶	۶۸٫۸	۲۲	داشتن مقدمه
۱۱٫۲	۱۲	۲۷٫۳	۳	۴۶٫۹	۱۵	داشتن پیشگفتار
۰٫۹	۱	۰	۰	۳۷٫۵	۱۲	داشتن منابع و مآخذ
۸٫۴	۹	۵۴٫۵	۶	۳۱٫۳	۱۰	داشتن ارجاعات
۶٫۵	۷	۸۱٫۸	۹	۳۱٫۳	۱۰	نداشتن ارجاعات کور
۴۴٫۹	۴۸	۵۴٫۵	۶	۱۸٫۸	۶	نمایه کافی
۶٫۵	۷	۹٫۱	۱	۱۵٫۶	۵	دارای پانویس
۰٫۹	۱	۰	۰	۶٫۳	۲	مقالات امضاء شده
۶۷٫۳	۷۲	۳۶٫۴	۴	۲۱٫۹	۷	توازن مقالات
۹۰٫۷	۹۷	۶۳٫۶	۷	۱۰۰	۳۲	داشتن راهنمای استفاده
۱۰۷		۱۱		۳۲		جمع

همان‌طور که داده‌های جدول ۵ نشان می‌دهد، هدف کتاب در بیش از نیمی از دانش‌نامه‌های ترجمه‌ای بیان نشده است. همچنین، ذکر منابع که از شاخصه‌های مهم در ارزیابی دانش‌نامه‌ها هست در اکثر آثار ترجمه‌ای انجام نشده یا دارای دقت کافی نیست اما آثار تألیفی از این حیث وضعیت مطلوبی دارند. در رابطه با تنظیم نمایه نیز آثار مورد بررسی در مجموع نمره قابل قبولی دریافت نکردند و تنها ۱۸٫۸ درصد از آثار تألیفی به این مهم توجه داشتند و حدود نیمی از آثار تألیفی - ترجمه‌ای و ترجمه‌ای نیز فاقد نمایه بودند.

در پرسش چهارم پژوهش وضعیت دایره‌المعارف‌های منتشر شده از نظر وسعت و کیفیت بررسی گردید. جدول ۶ داده‌های آماری مربوطه را نشان می‌دهد:

جدول ۶. وسعت و کیفیت در دانش‌نامه‌های کودکان و نوجوانان

ترجمه‌ای		تألیفی-ترجمه		تألیفی		مشخصات معیار
تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	
۵۲٫۳	۵۶	۹۰٫۹	۱۰	۱۰۰	۳۲	تناسب متن با ویژگی‌های بیان شده در اهداف
۹۵٫۳	۱۰۲	۱۰۰	۱۱	۸۷٫۵	۲۸	تصاویر رنگی
۵۲٫۳	۵۶	۹۰٫۹	۱۰	۷۱٫۹	۲۳	تصاویر با کیفیت مطلوب
۸۱٫۳	۸۷	۸۱٫۸	۹	۵۳٫۱	۱۷	تصاویر در محل اصلی
۷۰٫۱	۷۵	۱۰۰	۱۱	۵۶٫۶	۲۱	تصاویر دارای زیرنویس
۱۰۷		۱۱۱		۳۲		جمع

بر اساس داده‌های جدول ۶، از بین مؤلفه‌های مورد بررسی، تنها معیارهای «تناسب متن با ویژگی‌های بیان شده در اهداف» و «وجود تصاویر رنگی»، در تمام یا اکثر دایره‌المعارف‌ها رعایت شده بودند. همچنین داده‌ها نشان داد که در کتاب‌های تألیفی-ترجمه‌ای، حدود ۹۰ درصد تصاویر از کیفیت مطلوبی برخوردارند و همچنین حدود نیمی از آثار تألیفی تصاویر را در محل مناسب خود قرار نداده بودند و تصاویر حدود ۴۴ درصد از آنها نیز دارای پانویس یا توضیح راهنما نبودند.

پرسش پنجم درباره وضعیت دایره‌المعارف‌های منتشرشده از نظر ویژگی‌های ظاهری بود که جدول ۷ داده‌های آن را نشان می‌دهد:

جدول ۷. ویژگی‌های ظاهری در دانش‌نامه‌های کودکان و نوجوانان

ترجمه‌ای		تألیفی-ترجمه		تألیفی		مشخصات معیار
تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	
۸۲،۲	۸۸	۱۰۰	۱۱	۱۰۰	۳۲	کاغذ مرغوب
۹۴،۴	۱۰۱	۱۰۰	۱۱	۹۶،۹	۳۱	حروف و چاپ مرغوب
۸،۴	۹	۰	۰	۳،۱	۱	قلم درشت
۷۷،۶	۸۳	۱۰۰	۱۱	۵۹،۴	۱۹	جلد گالینگور
۶،۹۵	۷	۱۰۰	۱۱	۲۸،۱	۹	کیفیت صحافی خوب
۰	۰	۰	۰	۶،۳	۲	صفحه‌آرایی
۱۰۷		۱۱		۳۲		کل دانش‌نامه‌ها

با توجه به داده‌های جدول ۷، در میان معیارهای ظاهری، استفاده از کاغذ مرغوب بیش از بقیه معیارها در همه انواع آثار رعایت شده بود. درباره نوع حروف و چاپ نیز باید گفت که بر اساس داده‌های موجود، دانش‌نامه‌های کودکان و نوجوانان این شاخص را در حد قابل قبولی رعایت کرده بودند. نوع قلم و خط کتاب‌ها متناسب با گروه سنی مخاطبان باید تا حدی درشت و قابل خواندن باشد. یافته‌ها نشان می‌دهد که این در آثار مورد بررسی به خصوص در کتاب‌های تألیفی-ترجمه‌ای این مورد به خوبی رعایت نشده بود. بایسته است که دانش‌نامه‌های کودکان، متناسب با سن و ویژگی‌های آنان، از جلدهای محکم و وزن مناسب برخوردار باشند. یافته‌ها نشان می‌دهد که این معیار در انواع مختلف آثار در حد قابل قبولی رعایت شده است. برای صحافی نیز باید از شیوه‌های مناسبی استفاده شده باشد. داده‌ها نشان داد که کتاب‌های کتاب‌های تألیفی-ترجمه‌ای از این نظر در وضع بسیار مطلوبی هستند و همگی از صحافی مناسب برخوردار بودند. در نهایت، چاپ و ظاهر کتاب باید به گونه‌ای باشد که رغبت خواننده را

برانگیزد. دارا بودن صفحه‌آرایی مناسب از ویژگی‌های مهم در آثار کودکان و نوجوانان، به‌ویژه آثار مرجع است. با این حال، یافته‌ها نشان داد که این معیار در دانش‌نامه‌های مورد بررسی رعایت نشده است.

نتیجه‌گیری

مرور و بررسی نتایج نشان می‌دهد که در دوره‌ی زمانی ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰، فراوانی دایره‌المعارف‌های ترجمه‌ای کودک و نوجوان نسبت به آثار تألیفی بیشتر شده است. این یافته حاکی از آن است تولید آثار مرجع کار زمان‌بر و پرهزینه‌ای است و نیاز به حمایت‌های دولتی دارد و بخش خصوصی کمتر قادر به تولید چنین آثاری است. مخاطبان چندمیلیونی آثار مرجع و نیاز بازار ظاهراً ایجاب می‌کند که ناشران آثار مرجع تولیدشده در دیگر کشورها را در مدت زمان کوتاه و با صرف هزینه کمتری ترجمه و منتشر کنند اما این امر در حوزه کتب مرجع کودک و نوجوان کار درستی نیست. ترجمه ۱۷ جلدی «برتا موریس پارکر» و افزودن جلد ۱۸، ویژه ایران، توسط رضا اقصی و عدم برقراری ارتباط بین اثر و مخاطب نوجوان ایرانی و خارج شدن زود هنگام این اثر از چرخه مطالعاتی کودکان و نوجوانان، حاکی از ناموفق بودن این تجربه است. شاید به همین دلیل است که متخصصان معتقدند هر دایره‌المعارفی، چه عمومی و چه تخصصی، که در جامعه‌ای تولید می‌شود مسئولیتی ملی بر عهده دارد. ارزش‌گذاری‌ها، نقطه‌نظرها، حتی ترتیب و توالی مطالب مربوط به هر بحث باید جلوه‌ای ملی و بومی داشته باشد. لذا هیچ دایره‌المعارفی تنها با تکیه بر ترجمه صرف مطالب جامعه‌ای دیگر، نمی‌تواند محصول موفق‌ی به شمار رود و جامعه باید آن را در دستگاه معرفتی خود پیرورد و صبغه بومی به آن دهد تا بخشی از هویت فرهنگی گردد. حری (۱۳۷۵) در این خصوص معتقد است که «دایره‌المعارف همان‌قدر که از فرهنگ بومی (به معنای وسیع کلمه) تأثیر می‌پذیرد، بر فرهنگ بومی و اصحاب فرهنگ بومی نیز اثر می‌گذارد و میزان این اثرگذاری بسته به تلاشی است که در فرهنگی کردن دایره‌المعارف در مرحله تولید صورت گرفته است».

بررسی گستره و شمول دانش‌نامه‌ها، از لحاظ مختصر و مفصل بودن نشان داد که بیشتر آثار تألیفی و تألیفی-ترجمه‌ای از نوع مفصل و اکثر آثار ترجمه‌ای از نوع مختصر بودند که

حاکمی از عدم توجه تولیدکنندگان این آثار به رسالت فرهنگی آثار مرجع است و گویا صرفاً خواسته‌اند به نیاز آنی بازار پاسخگو باشند. درحالی که کتس (۱۳۸۴)، معتقد است «امروزه دایره‌المعارف عمومی، نخستین جایی است که از دانشجو تا شخصی هشتاد نود ساله برای کسب اطلاعات مختصر یا کامل و معمولاً جاری در مورد هر چیزی که در عالم یا ورای آن وجود دارد، بدان رجوع می‌کند».

بررسی روزآمدی دایره‌المعارف‌ها نیز نشان داد که آثار منتشره از نظر اعتبار پدیدآورندگان از وضعیت نسبتاً خوبی برخوردارند. البته توجه به تهیه منابع مرجع تخصصی روزآمد همیشه مدنظر تهیه‌کنندگان بوده است، به طوری که پژوهش سلیمانی و پریرخ (۱۳۸۲) نیز در ارزیابی کتاب‌های مرجع تخصصی فارسی و لاتین کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد نشان داد که ۹۱ درصد از منابع مرجع تخصصی فارسی و ۸۵/۲۳ درصد از منابع مرجع تخصصی لاتین موجود در کتابخانه‌ها روزآمد هستند و این نشان از آن داشت که آثار مرجع بزرگسالان، به طور روزآمد در بازار تولید می‌شوند و موجودند اما در عرصه آثار مرجع کودک و نوجوان که تازه در آغاز راه است نیازمند تخصصی کار کردن ناشران، سرمایه‌گذاری و توجه بیشتری است.

بررسی دامنه و محدوده دایره‌المعارف‌ها مهم‌ترین بخش این پژوهش بود که ۱۲ مؤلفه را به خود اختصاص داده بود. داشتن مقدمه یا پیشگفتار و بیان اهداف و گستره اثر و ترسیم نقشه مناسب برای مخاطبان برای استفاده بهتر و آسان، اولین و ابتدایی‌ترین ویژگی یک اثر مرجع است که یافته‌ها نشان داد که حتی تهیه‌کنندگان این مهم را نیز جدی نگرفته و اثر خود را بعضاً بدون مقدمه یا پیشگفتار روانه بازار کرده‌اند. استفاده از نیروهای متخصص در تدوین مقالات و ذکر نام آن‌ها در انتهای مقالات و یا به عبارتی امضاء مقالات، استفاده از منابع معتبر و ذکر منابع مورد استفاده از ویژگی‌های مهم آثار مرجع به خصوص دایره‌المعارف‌ها است؛ به طوری که برخی اندیشمندان از جمله مینوی (۱۳۷۵) معتقد است که «داشتن منابع، پاسخ به نیمی از پرسش‌هاست». اما یافته‌ها نشان داد که آثار تولیدشده از این حیث نیز وضعیت مطلوبی نداشتند و نیازمند توجه جدی هستند. توضیح ساده و روان و قابل فهم و جلوگیری از اطاله کلام و بیان مطالب اصلی بدون ذکر مطالب اضافی و حاشیه‌ای و پایبندی به حقایق و خودداری از هرگونه تعصب، از دیگر ویژگی‌های این گونه آثار است. اهمیت این مهم به حدی است که برخی از

متخصصان، تهیه‌کنندگان دایره‌المعارف‌های کودکان را بارها به رعایت این امر تذکر داده‌اند. انوشه (۱۳۷۵) تأکید می‌کند که «در مقالات دانشنامه‌ای نمی‌توان عنان قلم را رها کرد و هرچه خواست گفت؛ باید از جانبداری یا تبعیت از سیاست روز پرهیز کرد. بهترین طرفی که لازم است هر دانشنامه‌ای بدان روی آورد، همان بی‌طرفی است».

داشتن نمایه و مشخص کردن واژه‌های اطلاعاتی و ارجاعی و استفاده از ارجاعات «نگاه کنید به» و «نیز نگاه کنید به» برای بازیابی بهینه مطالب از ضروریات یک اثر مرجع است. با این حال، بررسی این مهم در آثار نشان داد که کار نمایه‌سازی و استفاده از ارجاعات در نمایه‌ها خوب انجام نشده و نیازمند توجه جدی پدیدآورندگان به این امر است. البته ضعف نمایه و ارجاعات مختص آثار مرجع کودک و نوجوان نیست بلکه یافته‌های فتاحی و آستانه (۱۳۸۷) در بررسی میزان رعایت معیارهای ساختاری منابع مرجع چاپی فارسی منتشره در چهار حوزه موضوعی مختلف بین سال‌های ۱۳۷۴ تا ۱۳۸۳ نشان داد که معیارهایی مانند نمایه‌های پایانی که در زودیایی اطلاعات نقش مهمی دارد، در بیشتر موارد استفاده نشده است.

تصاویر در کتاب‌های کودکان از اهمیت خاصی برخوردار هستند به طوری که برای آن، نقش اطلاع‌رسانی و مکمل مطالب را قائل شده‌اند و متخصصان معتقدند که کاری را که نمی‌توان با کلام برای کودک و نوجوان انجام داد، با زبان تصویر می‌توان انجام داد. حجازی (۱۳۷۷) در این خصوص معتقد است که تصاویر بایستی اطلاع‌دهنده، گویا و جذاب باشند و در تهیه آن‌ها سعی شود تا از تنوع رنگی بیشتری استفاده گردد. متخصصان معتقدند تصاویر در همراهی با مطلب بایستی ترکیب‌بندی زیبا و چشم‌نوازی داشته و همخوان با کل صفحات باشند. علیرغم این اهمیت، بررسی وضعیت تصاویر در دایره‌المعارف‌های کودک و نوجوان نشان داد که تصاویر در آثار ترجمه‌ای نیاز به توجه بیشتری دارد و در بسیاری اوقات، تصاویر می‌بایست بازسازی گردیده و با کیفیت چاپ شوند. بررسی وضعیت ظاهری آثار نیز نشان داد که دایره‌المعارف‌ها در مجموع از این حیث در وضعیت مطلوبی قرار دارند اما در استفاده از قلم مناسب و صفحه‌آرایی باید دقت بیشتری به خرج داده شود. مقایسه انواع دانش‌نامه‌ها از نظر تألیفی، ترجمه‌ای و تألیفی - ترجمه‌ای در مجموع حاکی از آن بود که آثار تألیفی از نظر کیفی به مراتب بهتر از آثار ترجمه‌ای بودند؛ حال آن که تعداد آثار ترجمه‌ای نظر کمی بیشتر از تألیفی

بود. کیفیت پایین اکثر آثار به‌ویژه آثار ترجمه‌ای حاکی از آن است که تولید آثار مرجع ترجمه‌ای، فاقد راهکار مدون و الگوی تدوین‌شده و منسجمی است.

در آخر می‌توانیم عنوان کنیم که دایره‌المعارف جدید مدرسه (محراب قلم، ۱۳۹۰)، پستانداران ایران، گربه‌سانان (کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۸۹)، فرهنگ‌نامه دایناسورها، شناخت‌نامه دایناسورهای ایران و جهان (نشر طلائی، ۱۳۸۹)، حیات وحش ایران، مهره‌داران (نشر طلائی، ۱۳۸۸) دایره‌المعارف انقلاب اسلامی ویژه نوجوانان و جوانان (سوره مهر، ۱۳۹۰)، دایره‌المعارف تاریخ (نشر پنجره، ۱۳۸۸)، حیات وحش ایران، مهره‌داران (نشر طلائی، ۱۳۸۸)، فرهنگ‌نامه کودکان و نوجوانان (شرکت تهیه و نشر فرهنگ‌نامه کودکان و نوجوانان، ۱۳۸۹)، و دایره‌المعارف حمل‌ونقل (محراب قلم، ۱۳۹۰) از جمله آثار بودند که بیشترین معیارهای لازم برای یک اثر مرجع کودک و نوجوان را رعایت کرده بودند.

پیشنهادها

در ادامه با توجه به نتایج پژوهش، پیشنهادهایی برای ارتقاء سطح کیفی دایره‌المعارف‌های کودک و نوجوان ارائه می‌شود:

- با توجه به این که عمده سیاست‌گذاری‌های حوزه نشر از سوی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی انجام می‌شود، لازم است برای هماهنگی آثار مرجع با فرهنگ و آداب و رسوم ملی، استانداردهای لازم را برای تولید آثار تألیفی فراهم آید.
- با توجه به لزوم رعایت حقوق مؤلفان و مصنفان لازم است تغییراتی در شرایط صدور مجوز برای انتشار آثار صورت گیرد و ناشران ملزم باشند اطلاعات کامل کتاب‌شناختی آثار مورد استفاده را، به ویژه در آثار ترجمه‌ای، ارائه نمایند.
- با توجه به حساسیت و اهمیت کتاب‌های مرجع، به‌ویژه کتاب‌های مرجع کودکان و نوجوانان، بهتر است برای ارزیابی و صدور مجوز انتشار این گونه آثار کمیته‌ای متشکل از متخصصان مختلف از جمله ادبیات کودکان و نوجوانان، علم اطلاعات و دانش‌شناسی، علوم تربیتی و روانشناسی و متخصصان موضوعی به تناسب موضوع تشکیل گردد و مجوز انتشار از سوی این کمیته صادر گردد.

- با توجه به یافته‌ها مبنی بر غلبه آثار ترجمه‌ای به آثار تألیفی، لازم است پدیدآورندگان و ناشران، انتشار آثار مرجع تألیفی را جزو اولویت‌های اولیه خود قرار دهند و آثاری متناسب با فرهنگ و آداب و رسوم ملی کشور منتشر نمایند.
- با عنایت به این که تخصص و اعتبار پدیدآورنده، یکی از ویژگی‌های ضروری ارزیابی کتاب مرجع به‌شمار می‌رود، لازم است ناشران برای آشنایی بیشتر خوانندگان با تخصص پدیدآورندگان، به‌ویژه در آثار ترجمه‌ای، ایشان را برای خوانندگان معرفی نمایند.
- با عنایت به مسائل و مشکلات شناسایی شده در ارزیابی کیفیت و وسعت آثار تولیدشده، به‌ویژه مشکل عدم وجود نمایه‌ها و ارجاعات، لازم است تولیدکنندگان و ناشران به ویژگی‌های کتاب مرجع عنایت خاصی مبذول دارند و در تهیه و انتشار نمایه آثار اهتمام جدی داشته باشند. مجموعه‌سازان و تهیه‌کنندگان منابع برای کتابخانه‌های عمومی و آموزشگاهی باید توجه خاصی به وجود نمایه در آثار مرجعی که می‌خواهند تهیه کنند، داشته باشند. برای استفاده بهتر تولیدکنندگان و مخاطبان سیاهه‌وارسی ارزیابی کتب مرجع کودک و نوجوان در انتهای مقاله ارائه شده است.
- برای رعایت حقوق مؤلفان و مصنفان بهتر است ناشران شرح کاملی از اطلاعات کتاب‌شناختی آثار ترجمه‌ای را در پشت صفحه عنوان ارائه نمایند و آثار مرجع ترجمه‌ای می‌بایست در انتهای کتاب، صفحه عنوان انگلیسی داشته باشند.

منابع

- انوشه، حسن (۱۳۷۵). در گستره ادب فارسی. کیهان فرهنگی (ویژه‌نامه دایره‌المعارف‌ها و دانش‌نامه‌ها)، ۱۳ (۱۲۷)، ۱۰۴-۱۰۶.
- برغانی، الهام (۱۳۸۴). ارزیابی کتاب‌های مرجع فارسی (کودکان و نوجوانان ۱۰ تا ۱۶ ساله در پنجاه ساله اخیر ایران). پژوهش‌نامه ادبیات کودک و نوجوان، ۱۱ (۴۲)، ۱۰۸-۱۱۲.
- حجازی، بنفشه (۱۳۷۷). ادبیات کودک و نوجوان: ویژگی‌ها و جنبه‌ها. تهران: روشنگران و مطالعات زنان.

- حری، عباس (۱۳۷۵). دایره‌المعارف‌ها جلوه‌گاه جهان‌بینی جوامع‌اند. کیهان فرهنگی (ویژه‌نامه دایره‌المعارف‌ها و دانش‌نامه‌ها)، ۱۳ (۱۲۷)، ۱۰۷-۱۰۹.
- حری، عباس (۱۳۷۱). مفهوم کتاب مرجع. پیام کتابخانه، ۲ (۱)، ۲۴-۲۲.
- خیشوند، علی (۱۳۸۷). گزارش و پژوهش در کتابداری و اطلاع‌رسانی. تهران: صادق‌نیا.
- رحیمی، حسین (۱۳۹۳). لذت مطالعه: چگونه کودک خود را کتابخوان کنیم. تهران: انتشارات نظری.
- سلیمانی، محمد و پریرخ، مه‌ری (۱۳۸۴). ارزیابی کتاب‌های مرجع چاپی و تخصصی کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد از نظر روزآمدی، اعتبار، جامعیت و تعادل موضوعی. کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۸ (۱)، ۹-۳۲.
- فراشباشی‌آستانه، محبوبه و فتاحی، رحمت‌ا.. (۱۳۸۷). بررسی میزان رعایت معیارهای ساختاری منابع مرجع چاپی فارسی. کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۱۱ (۱)، ۸۱-۱۰۲.
- فراشباشی‌آستانه، محبوبه و صیاد عبدی، الهام (۱۳۸۸). تأثیر نقش ساختار کتاب‌های مرجع کودکان و نوجوانان بر یادگیری: مرور ادبیات. فصلنامه کتاب، ۲۲ (۲)، ۴۹-۴۰.
- کتس، ویلیام (۱۳۸۴). دایره‌المعارف‌ها. ترجمه آیدین آذرین. تهران: کتابدار.
- کومار، کریشان (۱۳۸۷). خدمات مرجع. ترجمه زاهد بیگدلی. اهواز: دانشگاه شهید چمران.
- محسنی، حمید (۱۳۹۰). مرجع‌شناسی عمومی و تخصصی. تهران: کتابدار.
- مرادی، نورا.. (۱۳۸۳). شناخت خدمات و کتاب‌های مرجع. تهران: فرهنگ معاصر.

Reference

- Rolfe, L. J. (1982). *School library Bulletin: dictionary survey*. *School library Bulletin: dictionary survey*, 14 (2) 1-143.

پیوست ۱: سیاهه‌وارسی

مؤلفه‌ها	مشخصات معیار	معیارهای مورد ارزیابی
اعتبار	پدیدآور(ان)	آیا سروراستار از صلاحیت و شایستگی تخصصی این حوزه برخوردار است؟ بلی ☐ خیر ☐ آیا اسامی نویسندگان در زیر مقالات آورده شده است؟ بلی ☐ خیر ☐ اسامی و ویراستاران مشخص شده‌اند؟ بلی ☐ خیر ☐ سابقه و تخصص ویراستاران و سر ویراستاران مشخص شده‌اند؟ بلی ☐ خیر ☐
	ناشر	آیا ناشر، تخصصی در انتشار اثر مرجع دارد؟ بلی ☐ خیر ☐
	روزآمدی اثر	آیا محتوای اثر روزآمد می‌باشد؟ بلی ☐ خیر ☐ آیا تصاویر و جداول اثر روزآمد هستند؟ بلی ☐ خیر ☐ آیا هدف خاصی را دنبال می‌کند؟ بلی ☐ خیر ☐
دامنه و محدوده	هدف	در صورت داشتن هدف، آیا به خوبی بیان شده است؟ بلی ☐ خیر ☐
	مقدمه یا پیشگفتار	آیا مقدمه یا پیشگفتار دارد؟ بلی ☐ خیر ☐
	داشتن منابع و مآخذ	از منابع معتبر و روزآمد استفاده شده است؟ بلی ☐ خیر ☐ آیا منابع در انتهای مقاله آورده شده است؟ بلی ☐ خیر ☐
	داشتن ارجاعات	آیا از ارجاعات متقابل در بازیابی مدخل‌ها استفاده شده است؟ بلی ☐ خیر ☐
	نداشتن ارجاعات کور	آیا از ارجاعات متقابل از کفایت لازم برخوردار هستند؟ بلی ☐ خیر ☐
	نمایه کافی	آیا برای استفاده از اثر، نمایه‌ای تدارک دیده شده است؟ بلی ☐ خیر ☐
	نوع نمایه	در صورت داشتن نمایه، از کدام نوع استفاده شده است؟ فرهنگی ☐ نسبی ☐ رده‌ای ☐
	دارای پانویس	در صورت نیاز برای توضیحات بیشتر از پانویس مطالب استفاده شده است؟ بلی ☐ خیر ☐

←

مؤلفه‌ها	مشخصات معیار	معیارهای مورد ارزیابی
دامنه و محدوده	مقالات امضاء شده	آیا نام مؤلف در انتهای مقالات ذکر شده است؟ بلی ☐ خیر ☐
	توازن مقالات	توازن در طول مقالات رعایت شده است؟ بلی ☐ خیر ☐
وسعت و کیفیت مطالب	داشتن راهنمای استفاده	چنانچه اثر دارای نسخه الکترونیکی است، آدرس نسخه الکترونیکی ذکر شده است؟ بلی ☐ خیر ☐
	متن اثر	متن با ویژگی‌های بیان شده در اهداف تناسب دارد؟ بلی ☐ خیر ☐ شمول دایره‌المعارف مشخص شده است؟ بلی ☐ خیر ☐ محدوده جغرافیایی اثر اعم از محلی، ملی و بین‌المللی، مشخص شده است؟ بلی ☐ خیر ☐ مطالب به صورت شفاف و ساده، بیان شده است؟ بلی ☐ خیر ☐ از هرگونه تعصب و غرض‌ورزی دینی، قومی و ملی در مطالب مقالات، خودداری شده است؟ بلی ☐ خیر ☐ از آخرین و جدیدترین آمار و موثق‌ترین منابع در مطالب استفاده شده است؟ بلی ☐ خیر ☐
وسعت و کیفیت مطالب	تصاویر	آیا تصاویر مرتبط با مطلب استفاده شده‌اند؟ بلی ☐ خیر ☐ آیا تصاویر از کیفیت مناسبی برخوردار هستند؟ بلی ☐ خیر ☐ آیا تصاویر در محل مناسب خود به کار رفته‌اند؟ بلی ☐ خیر ☐ آیا تصاویر دارای زیرنویس هستند؟ بلی ☐ خیر ☐ آیا تصویرها ارزش‌های فرهنگی و موقعیت زمان و مکان موضوع مورد نظر را حفظ کرده‌اند؟ بلی ☐ خیر ☐
	نقشه‌ها	آیا نقشه‌ها از سوی سازمان معتبر و با صلاحیت تهیه شده است؟ بلی ☐ خیر ☐ آیا نقشه‌ها در مکان مناسب خود آورده شده‌اند؟ بلی ☐ خیر ☐ آیا نقشه‌ها از نظر قطع و اندازه مناسب هستند؟ بلی ☐ خیر ☐ آیا نقشه‌های جدید و قابل اطمینان استفاده شده است؟ بلی ☐ خیر ☐
وضعیت ظاهری	سبک نگارش	آیا اختصار در تبیین و توضیح مطالب رعایت شده است؟ بلی ☐ خیر ☐
	نوع کاغذ	آیا از کاغذ مرغوب، نازک و محکم استفاده شده است؟ بلی ☐ خیر ☐

مؤلفه‌ها	مشخصات معیار	معیارهای مورد ارزیابی
وضعیت ظاهری	نوع حروف و چاپ	آیا از نوع حروف و چاپ خوانا و مشخص استفاده شده است؟ بلی ☐ خیر ☐
	نوع فونت	آیا از نوع فونت و خط مناسب بر اساس گروه سنی و نیز از خطی که علاقه کودکان و نوجوانان را به خواندن بیشتر کند استفاده شده است؟ بلی ☐ خیر ☐
	جلد	آیا از جلدهای محکم مانند گالینگور استفاده شده است؟ بلی ☐ خیر ☐ آیا با توجه به سن خوانندگان کتاب از وزن مناسبی برخوردار می‌باشد؟ بلی ☐ خیر ☐
	کیفیت صحافی کتاب	آیا صحافی به گونه‌ای است که کامل باز شود؟ بلی ☐ خیر ☐
	صفحه‌آرایی	چاپ و ظاهر کتاب رغبت خواننده را برمی‌انگیزد؟ بلی ☐ خیر ☐ آیا تنظیم و صفحه‌آرایی اثر هنرمندانه است؟ بلی ☐ خیر ☐ آیا اثر از طرح روی جلد جذاب و جالبی برخوردار است؟ بلی ☐ خیر ☐ آیا اثر از قیمت مناسبی برخوردار است؟ بلی ☐ خیر ☐

به این مقاله این گونه استناد کنید:

فلسفین، سَکینه؛ نوروزی، یعقوب و محمدی، مهدی (۱۳۹۵). میزان مطابقت دایره‌المعارف‌های فارسی کودکان و نوجوانان منتشر شده بین سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۹۰ با معیارهای ارزیابی کتب مرجع. *تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی*، ۲۲ (۲)، ۳۰۹-۳۲۷.

پروژه‌گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

Studying the Correspondence between Children and Young Adult's Persian Encyclopedias Published during 2006-2011 and Reference Books Evaluation Criteria

Sokaineh Falsafin

M.A. of KIS, Qom University
Fsokaineh@yahoo.com

Yaghoub Norouzi

Associate Professor, Dept. of KIS, Qom University
ynorouzi@gmail.com

Mahdi Mohammadi (Corresponding author)

Assistant Professor, Dept. of KIS, Qom University
mahdi.mohammadi203@gmail.com

Received: 21th December 2014; Accepted: 9th December 2015

Abstract

Purpose: In this article, we aimed at the evaluation of children and young adult's Persian encyclopedias, published during 2006-2011, with reference works evaluation criteria.

Methodology: Evaluative research method was used for directing research. The population of study was 150 titles of published encyclopedias. The tool for evaluation was a researcher-made checklist that gathered through library research.

Findings: findings showed that 45 titles of 150 ones (30 percent) were general encyclopedias and 105 titles were special encyclopedias. In the year 2009, highest number of encyclopedias was published (34 titles). Besides, 71.5 percent of them were special works and 28.5 percent were general works. The research checklist had 12 components that compared against encyclopedias. In general, in most of the translated works, the aim of work had not been mentioned and about 60 percent of them were without indexes. Also, in 63.6 percent cases of written-translated works and 97 percent of translated works, we didn't see any guide for use. Likewise, results showed that the quality of written encyclopedias were generally better than written-translated ones.

Originality/Value: With regard to some lacks in the field of evaluation criteria for children and young adult Persian encyclopedias, this study can help reference librarians to evaluate these types of reference works effectively and can be a start point for gradual complementation of related criteria.

Keywords: Reference resources, Children and young adults, Encyclopedia, Evaluation criteria.

Research on Information Science and Public Libraries; The Quarterly Journal of Iran Public Libraries Foundation; ISSN:1027-7838; Indexed in ISC, SID & MagIran Vol. 22, No.2, Successive No.85 Summer 2016